

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านชาวมุขชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

Wisdom of Folk Medicine at Wat Salut Community, Bang Phli District, Samut Prakan Province

ศุภชัย ชุ่มชื่น¹

Supachai Chumchuen¹

Received: 8 July 2019

Revised: 10 September 2019

Accepted: 18 October 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของหมอพื้นบ้าน วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านของหมอพื้นบ้าน และตำรับยาสมุนไพรที่เกี่ยวข้องในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ในชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มตัวอย่างเป็นหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด จำนวน 10 ราย เลือกแบบเจาะจงและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า หมอพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้มีเพศชายมากกว่าเพศหญิง และเหตุผลที่เป็นหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยการรักษาแบ่งออกเป็น 5 แบบ คือ 1.) รับประทานยาต้มสมุนไพร 2.) การนวดด้วยน้ำมันตะกั่วพร้อมทองคำ 3.) การอาบยา 4.) การพอกยา และ 5.) การเช็ดตัวด้วยน้ำสมุนไพร ซึ่งตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รวบรวมได้ 8 ตำรับ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน, ชุมชนวัดสลุด, การนวดด้วยน้ำมันตะกั่ว, จังหวัดสมุทรปราการ

Abstract

The objectives of this research were to study the historical context of folk healers, their methods of treatment using folk medicines, and herbal medicine formulas related to the treatment of local healers in the community of Wat Salut. The sample consisted of 10 folk medicines in the community collected and analyzed by in-depth interviews and content analysis. The results revealed that there were more male than female practitioners. The treatments were divided into 5 types: as follows: 1.) treatment by taking decoction 2.) Scheduled massage with TaKao oil, 3.) Bathe with herb, 4.) Mask body and 5.) Wipe with herbal water. There were 8 herbal medicine formulas in the study.

Keywords: wisdom folk medicine, Wat Salut community, massage with TaKao oil, Samut Prakan provin

¹ เกษตรกรไทย, บริษัทไทยเจริญไบโอเทคโนโลยี จำกัด

¹ Thai Tradition Pharmacist, Thaijarean Biotechnology Co., Ltd.

บทนำ

หมอพื้นบ้านเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง และอยู่คู่สังคมไทยมาตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย (อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากุล, 2548) การรักษาของหมอพื้นบ้านจะมีการรักษาที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นโดยขึ้นกับวัฒนธรรมและภูมิประเทศที่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบในการวินิจฉัยโรคของหมอไทยในสมัยโบราณที่เรียกว่า ประเทศสมุฏฐาน การรักษาของหมอพื้นบ้านเป็นมิตการรักษาที่รักษาทั้งใจและกายของผู้ป่วยโดยจะเห็นได้ว่าหนึ่งในการรักษาของหมอพื้นบ้านมีการใช้มนต์คาถาช่วยในการรักษาร่วมด้วยแสดงให้เห็นถึงการรักษาด้านจิตใจ การรักษาจะยึดความเชื่อของบุคคลดังกล่าวในชุมชน การรักษาแบบหมอพื้นบ้านในสมัยโบราณมีการตรวจรักษาบนพื้นฐานของธาตุทั้งสี่ในร่างกายและให้การรักษาในลักษณะรูด ล้อม และบำรุง (คมสันต์ ทินกรณ อยุธยา, 2561) โดย การรูด คือการกำจัดของเสีย (กริสัง) ออกจากร่างกายเช่นการใช้ยาถ่ายเพื่อเป็นการเปิดช่องทางลมให้เดินสะดวก การล้อม คือการรักษาอาการที่จะตามมาจากการรูดเสียโดยใช้ยาต้มหรือหัตถการต่างๆ ในการรักษาตามความเหมาะสมของอาการ และการบำรุง คือ การทำให้การรักษามีประสิทธิภาพมากขึ้นซึ่งการรักษาในขั้นนี้มักจะใช้การรักษาโดยการจ่ายยาต้มคล้ายกับการบำรุงระบบไหลเวียนโลหิต (โลหิตตั้ง) ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นซึ่งในการรักษาโรค ในแต่ละโรคนั้นหมอพื้นบ้านจะมีตัวยาในการรักษาที่ไม่เหมือนกันตามสาเหตุการเกิดโรคของแต่ละบุคคลจึงเป็นที่มาของคำว่ายาต้มเฉพาะราย

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการเป็นชุมชนเมืองซึ่งประชาชนส่วนมากปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับสังคมเมืองมากขึ้นทำให้จำนวนหมอพื้นบ้านในชุมชนดังกล่าวเริ่มลดลง (ศุภชัย ชุ่มชื่น, 2561)

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยหลายอย่างที่เป็นผลให้จำนวนหมอพื้นบ้านลดลง เช่น พันธุ์พืชที่ใช้เป็นยาหายากขึ้น ตำรายามีการสูญหาย และการเข้ามามีบทบาทของการแพทย์แผนตะวันตก (แผนปัจจุบัน) ทำให้การแพทย์พื้นบ้านที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นเริ่มหายไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ถ้าหากมรดกอันมีค่าของชุมชนจะต้องสูญหายไปตามกาลเวลา

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบริบทและองค์ความรู้ของแพทย์พื้นบ้านในชุมชนวัดสลุดแห่งนี้เพื่อเข้าใจถึงวิถีความเป็นอยู่ของหมอพื้นบ้านเพื่อนำมาซึ่งแนวทางในการดำรงองค์ความรู้ของแพทย์พื้นบ้านไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย : เพื่อศึกษา

- 1) บริบทของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
- 2) วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
- 3) ตำรับยาสมุนไพรที่เกี่ยวข้องในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีการศึกษา

การศึกษารั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ร่วมกับการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

กลุ่มตัวอย่างคือหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด จำนวน 10 ราย อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 5-14 ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยสุ่มเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างดังนี้ 1) เป็น

หมอพื้นบ้านมีประการน้อยอย่างน้อย 15 ปีขึ้นไป 2) มีผู้มารับการรักษาใน 1 ปีที่ผ่านมาไม่ต่ำกว่า 50 ราย และ 3) ยินยอมให้ความร่วมมือในการศึกษาครั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยกันแบบคือ 1) แบบสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านด้วยแนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป วิธีการตรวจโรค วิธีการรักษา และข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาเพิ่มเติมซึ่งแบบสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์พื้นบ้านจำนวน 5 ท่านและมีระดับความเที่ยงตรง (Validity) ตามการหาความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) เท่ากับ 0.86 และ 2) เครื่องบันทึกภาพ

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในแต่ละหมู่สำรวจหมอพื้นบ้านด้วยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) ซึ่งพบว่ามีความถี่หมอพื้นบ้านทั้งหมด 15 รายให้ความยินยอมเข้าร่วมการวิจัย 10 รายและ 5 รายที่เหลือไม่มีความประสงค์จะเปิดเผยวิธีการรักษา ผู้วิจัยได้ลงชุมชนพร้อมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สัมภาษณ์หมอพื้นบ้านได้รับการสัมภาษณ์ทุกคนรวมประมาณ 5 วันในระหว่างวันที่ 1 มีนาคม 2562 ถึง วันที่ 5 มีนาคม 2562

ผลการศึกษา

1. บริบทของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ พบว่าหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการส่วนใหญ่เป็นเพศชาย 9 คน (ร้อยละ 90) และมีอายุส่วนใหญ่ในช่วง 50-60 ปี จำนวน 9 คน (ร้อยละ 90) หมอพื้นบ้านทั้ง 10 คน จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 100) มีอาชีพเป็นชาวประมงจำนวน 5 ราย (ร้อยละ 50) อาชีพค้าขายจำนวน 4 ราย (ร้อยละ 40) และ อาชีพหมอนวดจำนวน 1 ราย (ร้อยละ 10) โดยหมอ

พื้นบ้านทั้ง 10 ราย (ร้อยละ 100) นับถือศาสนาพุทธทุกคน สามารถอ่านออกและเขียนภาษาไทยได้ทุกคน เหตุผลหลักของการเป็นหมอพื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษจำนวน 7 ราย (ร้อยละ 70) และเกิดจากความศรัทธาในพระคุณของครูบาอาจารย์จำนวน 3 ราย (ร้อยละ 30) วิธีการเรียนของหมอพื้นบ้านได้มาจากการถ่ายทอดปากต่อปากจากบรรพบุรุษโดยไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จำนวน 9 ราย (ร้อยละ 90) และได้จากการฝันว่ามีครูมาบอกวิธีการรักษาและนำไปรักษาและได้ผลจำนวน 1 ราย (ร้อยละ 10)

บริบทของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนมากเป็นเพศชาย ร้อยละ 90 มีอายุส่วนมากในช่วง 50-60 ปี ร้อยละ 90 หมอพื้นบ้านทุกคนจบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 100 อาชีพส่วนมากทำประมง ร้อยละ 50 นับถือศาสนาพุทธทุกคน ร้อยละ 100 ส่วนสาเหตุการเป็นหมอพื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษส่วนมาก ร้อยละ 70 และมีวิธีเรียนแบบปากต่อปากโดยไม่มีลายลักษณ์อักษรส่วนมากร้อยละ 90

2. วิธีการรักษาแบบหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ นั้นหมอพื้นบ้านจะทำการตรวจร่างกายก่อนทำการรักษาทุกครั้ง สามารถแบ่งการตรวจรักษาตามกลุ่มโรคได้ 3 แบบดังนี้

แบบที่ 1 กลุ่มผู้ป่วยที่มีปัญหาด้านผิวหนัง กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ผู้ป่วยจะมาด้วยอาการคันตามผิวหนังและมีผื่นขึ้น รวมถึงอาการของผู้ป่วยโรคสะเก็ดเงิน โดยการรักษามีการตรวจร่างกายโดยตรวจศรีษะ การอ้งศรีษะซึ่งหมอพื้นบ้านบอกว่าเป็นการตรวจเพื่อดูการไหลเวียนของลมถ้าหากมีความร้อนแสดงว่าลมได้พัดพาตัวโรคถึงศรีษะแล้วเป็นผลให้การรักษาต้องจ่ายยาสมุนไพรเฉพาะโรคในทางตรงกันข้ามหากไม่พบความร้อนแสดงว่าโรคดังกล่าวยังไม่เคลื่อนตัวมาด้านบนให้เร่งทำการรักษาโดยใช้ยาพอกเพื่อกันโรคดีขึ้น ตรวจลม

หายใจ จะเป็นการตรวจโดยใช้มือของหมอสัมผัสลมหายใจของผู้ป่วยเป็นการประเมินการรักษา กล่าวคือ ถ้าลมหายใจเย็นแสดงว่าไม่สามารถรักษาด้วยยาต้มชนิดดื่มได้เพราะยาไม่สามารถขับโรคออกได้ ให้ใช้การรักษาด้วยวิธีอื่น เช่น ยาอาบ ยาพอก เป็นต้น แต่ถ้าหากลมหายใจอุ่นถึงร้อนแสดงว่ายังสามารถให้การรักษาโดยใช้ยาต้มได้เพราะยาต้มดังกล่าวสามารถขับโรคออกได้ และ การตรวจผล เป็นการตรวจเพื่อทำนายการรักษาถ้าหากผลเป็นสีชมพูอ่อนถึงแดงแสดงว่าอาการหายยาก แต่ถ้าผลเป็นสีเทาเป็นขุยออกสีขาวแสดงว่า จะมีการรักษาให้หายได้ ที่ผู้วิจัยได้สอบถามหมอพื้นบ้าน และพบว่า การรักษาโรคที่เกี่ยวกับผู้มีปัญหาด้านผิวหนัง มีการรักษาด้วยกัน 3 วิธีคือ ยาต้มสมุนไพรสำหรับดื่ม ยาอาบ และยาพอก

แบบที่ 2 กลุ่มที่มีปัญหาด้านกระดูกและกล้ามเนื้อ การสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านในกลุ่มอาการเหล่านี้หมอพื้นบ้านมีความเชื่อว่าเกิดจากความเสื่อมของร่างกายหรือเรียกว่าโรค กษัย ซึ่งสาเหตุคือการสะสมของสารพิษมาเป็นเวลานาน โดยผู้ป่วยที่มารักษามีอาการแสดงและเล่าว่า ปวดเมื่อย นอนไม่เต็มอิ่ม ท้องผูก อ่อนเพลีย ซึ่งการตรวจแบ่งออกเป็น 2 วิธีหลักๆ คือการตรวจระบบไหลเวียนโลหิตและการตรวจโดยการคลำกล้ามเนื้อ การตรวจระบบไหลเวียนโลหิตหรือเรียกว่าการตรวจเลือดนํ้า เป็นการตรวจโดยใช้หนังยางมาพันบริเวณแขนข้างซ้ายนานประมาณ 1 นาทีและสังเกตสีเลือดถ้ามีสีออกคล้ำถึงม่วงและขณะตรวจผู้ป่วยรู้สึกปวดแบบตึบๆ แสดงว่าเกิดจากของเสียสะสมในเลือดให้ทำการรักษาโดยการให้ยาต้มสมุนไพรกำจัดของเสีย ยาต้มสมุนไพรฟอกเลือด และทำการนวดแบบไล่เลือดเสีย โดยการใช้น้ำมันตะกั่ว นวดตามร่างกาย 4 จุดคือตามข้อพับแขนทั้ง 2 ข้าง และข้อพับขาทั้ง 2 ข้าง นวดในลักษณะกดรีดลงจากบนสู่ล่าง ตามลำดับซึ่งขณะทำการนวดหมอพื้นบ้านจะท่องคาถาขณะทำการนวดซึ่งหากผลการ

ตรวจเลือดนํ้าเป็นสีแดงปกติและไม่รู้สึกปวดขณะทำการตรวจแสดงว่าไม่มีการสะสมของเสียในร่างกายวิธีการรักษาใช้ยาสมุนไพรฟอกเลือดเพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยได้สอบถามหมอพื้นบ้านเพิ่มเติมพบว่า การรักษาโรคกษัยมีการรักษาด้วยกัน 2 วิธีคือ ยาต้มสมุนไพรสำหรับดื่มและการนวดไล่เลือดโดยใช้น้ำมันตะกั่ว

แบบที่ 3 กลุ่มอาการไข้ หมอพื้นบ้านบอกว่าการรักษาปัจจุบันโรคไข้ดังกล่าวไม่ค่อยมีผู้มารับการรักษามากนักอาจเป็นเพราะผู้คนส่วนใหญ่จะนำบุตรหลานที่มีอาการดังกล่าวรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าแต่ก็ยังพอมีอยู่บ้างในรายที่รักษาแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายจึงมาทำการรักษาโดยหมอพื้นบ้านซึ่งการตรวจของหมอพื้นบ้านจะมีการตรวจ 2 แบบ คือตรวจลิ้นดูความร้อนในร่างกาย ถ้าลิ้นแตกมากแสดงว่ามีความร้อนในร่างกายมาก ทำการรักษาโดยให้ดื่มยาต้มสมุนไพรสด ถ้าหากลิ้นบวมอาจพบการสะสมของน้ำเสียในร่างกายซึ่งหมอพื้นบ้านเล่าว่าในรายที่พบการสะสมของน้ำเสียในร่างกายจะรักษายากมาก การรักษาคณกลุ่มนี้ทำได้โดยให้ดื่มยาต้มสมุนไพรและกดเส้นลิ้นเพิ่มและการกดเส้นลิ้นต้องกดตรงบริเวณใต้คางของผู้ป่วย พร้อมทั้งท่องคาถาร่วมด้วยส่วนการตรวจผื่นตามร่างกาย หากพบมีผื่นขึ้นให้รีบทำการรักษาโดยการเช็ดตัวด้วยน้ำสมุนไพร ทำการพอกยา และดื่มยาคั้นสมุนไพร หากไม่พบผื่นขึ้นให้ทำการรักษาโดยให้ดื่มยาต้มสมุนไพร ผู้วิจัยได้สอบถามหมอพื้นบ้านเพิ่มเติมพบว่า การรักษาโรคไข้มีการรักษาด้วยกัน 4 วิธีคือ 1.) ยาต้มสมุนไพรสำหรับดื่ม 2.) การกดเส้นลิ้น 3.) การเช็ดตัวด้วยน้ำสมุนไพร และ 4.) การพอกยา

3. ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านปลูกเองในบริเวณบ้านและเป็นสมุนไพรในท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ เช่น ต้นสามะงา หรือที่รู้จักกันว่าต้นสำลีงา เป็นพืชที่ชอบขึ้นตามบริเวณแหล่ง

น้ำซึ่งสอดคล้องกับสภาพของชุมชนวัดสลดแห่งนี้ เพราะเป็นพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ และยังมีพืชสมุนไพร

อีกหลายชนิดซึ่งผู้วิจัยขอกล่าวถึงเฉพาะสมุนไพรที่อยู่ในตำรายา ดังนี้

ตารางที่ 1 วิธีการรักษาผู้ป่วยด้วยการแพทย์แผนไทยของหมอพื้นบ้านชุมชนวัดสลด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีการรักษา	กลุ่มอาการของโรค		
	ผู้ป่วยที่มีปัญหาด้านผิวหนัง	ผู้ป่วยที่มีปัญหาด้านกระดูกและกล้ามเนื้อ	ผู้ป่วยที่มีอาการไข้
การตรวจร่างกาย	1.ตรวจศรีษะ 2.ตรวจลมหายใจ 3.ตรวจแผล	1.ตรวจเลือดเน่า 1.1 เลือดเสีย 1.2 เลือดดี 2.ตรวจกล้ามเนื้อ	1.ตรวจลิ้น 2.ตรวจผื่นที่ผิวหนัง
การวินิจฉัยโรค	1.พบความร้อนหรือไม่พบ 2.ลมหายใจเย็นหรืออุ่น 3.แผลสีชมพูอ่อนอาการหายยาก หรือสีเทาเป็นขุยอาการหายง่าย	1.1 มีเลือดเสีย จะพบว่าเลือดมีสีม่วงและรู้สึกปวด 1.2 เลือดมีสีแดงสดไม่รู้สึกรู้ปวด 2.กล้ามเนื้อเกร็งปวด	1.ลิ้นแตกหรือลิ้นขาว 2.มีผื่นหรือไม่มี
การรักษา	1.ถ้าพบความร้อนให้ใช้ยาต้มเฉพาะรายหากไม่พบความร้อนให้ใช้ยาพอก 2.ถ้าลมหายใจเย็นรักษาโดยยาต้มดื่มแต่ถ้าลมหายใจร้อนรักษาโดย ยาอาบ หรือ ยาพอก 3.ยาต้มดื่ม ยาอาบ และยาพอก	1.1 ยาต้มดื่มสูตรกัดเลือดเสียและสูตรพอกเลือดเน่าไล่เลือดเสียโดยใช้น้ำมันตะกั่ว 1.2 ยาต้มสูตรพอกเลือด 2. นวดโดยใช้น้ำมันตะกั่ว	1.ลิ้นแตกให้ต้มน้ำคั้นสมุนไพรแต่ถ้าลิ้นขาวให้กดเส้นลิ้นร่วมด้วย 2.ถ้ามีผื่นให้ต้มน้ำคั้นสมุนไพร พอกยาและเช็ดตัวด้วยน้ำสมุนไพรถ้าไม่มีผื่นให้ดื่มยาต้ม

ตารางที่ 2 ตำรับยาและวิธีการใช้รักษาโรคต่างๆ

ชื่อสมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ขนาดที่ใช้	วิธีใช้	สรรพคุณ
กลุ่มโรคผิวหนัง				
1.ยาต้มสมุนไพรเฉพาะโรค				
ผักคูด	เนื้อใน	ตามอาการแสดง ของโรค	ต้มสมุนไพรทั้งหมด ในหม้อต้มโดยใส่น้ำ ให้ท่วมตัวยาคือเป็น เวลา 30 นาที ต้มทุก วัน วันละ 2 ครั้ง คือ เช้าและก่อนนอน	ลดความร้อนและ ถ่ายของเสียออก จากร่างกาย
ขันทองพยาบาท	แก่น			
เหงือกปลาหมอ	ต้นและใบ			
ไพล	เหง้า			
ฝาง	แก่น			
2.ยาอาบ				
ลำมะงา	ใบแห้ง	อย่างละ 3 กำมือ เป็นอย่างต่ำขึ้นกับ อาการของโรค	นำสมุนไพรทั้งหมด ต้มเคี่ยวสมุนไพร ดังกล่าวประมาณ 20 นาที ผสมน้ำอาบเข้า เที่ยง เย็น	-แก้อาการคันที่เกิด จากแผลสะเก็ดเงิน -แก้แผลพุพอง -แก้โรคผิวหนังหลุด ลอก
เหงือกปลาหมอ	ใบแห้ง			
ชุมเห็ดเทศ	ใบแห้ง			
3.ยาพอก				
สะเดา	ใบสด	ตามอาการแสดง ของโรค	นำใบสะเดาใส่น้ำ ประมาณ 1 แก้วแล้ว คั้นน้ำนำมาผสมกับ สมุนไพรทาที่ผื่นวัน ละ 1 ครั้ง ก่อนนอน ทาทั้งไว้พอยาแห้ง แล้วล้างออก	-แก้แผลพุพองจาก หนอง -แก้พิษจากแผลของ โรคผิวหนัง
ดินสอพองสด*	ผง			
ขมิ้นชัน	เหง้า			
กลุ่มโรคกระดูกและกล้ามเนื้อ				
4.ยาต้มกัดของเสีย				
แกแล	แก่น	ตามอาการของโรค โดยใส่ใบส้มป่อย เป็นอีก 1 เท่าของ ตัวยาทิ้งตำรับ	นำสมุนไพรทั้งหมด ต้มโดยใส่น้ำให้ท่วม ตัวยาคือประมาณ 20 นาที ต้มวันละ 1 ครั้งก่อนนอน	-แก้อาการมีหนอง -ท้องผูก -กัดฟอกของเสีย ออกจากเลือด หมายเหตุ : ยาต้ม ชุดนี้ไม่เหมาะใน ผู้ป่วยที่เป็นโรค โลหิตจาง
ผักเป็ดแดง	ทั้งต้น			
ส้มป่อย	ใบ			
รางจืด	ใบสด			
ขี้เหล็ก	แก่น			

ตารางที่ 2 ตำรับยาและวิธีการใช้รักษาโรคต่างๆ (ต่อ)

ชื่อสมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ขนาดที่ใช้	วิธีใช้	สรรพคุณ
5.ยาต้มฟอกเลือด				
ฝาง	แก่น	ตามอาการของโรค	นำสมุนไพรทั้งหมดมาต้มโดยใส่น้ำครึ่งหม้อต้มเคี่ยวประมาณ 10 นาที ต้มวันละ 1 ครั้ง ตอนเช้า	-บำรุงโลหิต -แก้อาการอ่อนเพลีย -ขับของเสียออกจากเลือด
คำแสด	ดอก			
สารส้มสะตุ*	ผง			
6.น้ำมันตะกั่ว				
มะพร้าว	น้ำมัน	อย่างละ 2 กำมือ โดยประมาณ	ตัวยาจะถูกบรรจุในขวดแก้วสีน้ำตาล เข้ม การใช้จะใช้พร้อมกับทองคำบาร่วมด้วย	ช่วยเปิดทางเดินลม แก้ปวดเมื่อย
เถาเอ็นอ่อน	เถา			
หนาด	ใบแห้ง			
พริกไทยดำ	เม็ด			
กำลังวัวเถลิง	แก่น			
กลุ่มอาการไข้				
7.ยาคั้นน้ำสมุนไพร				
มะละกอ	ใบสด	จำนวน 3-5 ใบ	นำใบมะละกอสดมาตำโดยใส่น้ำอุ่น 1 แก้ว กรองน้ำดื่ม ครั้งละ 1 แก้ว 1 ครั้ง ตอนเที่ยง	-ลดอาการตัวร้อน -แก้ผดผื่นจากไข้เลือดออก -สูตรนี้ใช้ในกรณีที่คนไข้มีความร้อนมาก
8.ยาต้มสำหรับโรคไข้เลือดออก				
จันทร์แดง	แก่นแห้ง	ตามกำลังของโรค	นำสมุนไพรทั้งหมดต้มเดือด 15 นาที โดยใส่น้ำให้ท่วมตัว ยารับประทาน 3 เวลา	-ลดไข้พิษ -ลดผื่นจากไข้เลือดออก -แก้กระหายน้ำ
มะยม	ใบสด			
คนทีเขมา	ใบสด			
เหง้าสับประรด	เหง้าแห้ง			
ทองพันชั่ง	ใบสด			

*สตุ คือ การนำตัวยามาคั่วในหม้อดินเพื่อให้ตัวยามีฤทธิ์ลดลง

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องบริบทของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด ทำให้ทราบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเพศชายเนื่องจากการบวเรียนในสมัยก่อนจะสามารถทำได้ในชายไทย ศาสนาพุทธเพียงเท่านั้นและจากการสำรวจหมอพื้นบ้านยังพบว่าหมอพื้นบ้านทุกคนในชุมชนวัดสลุด นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับ พิสิฐวุฒินันท์ (2545) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายที่ได้ผ่านการบวเรียนมาเพราะเชื่อว่าผู้ผ่านการบวเรียนมาแล้วจะเป็นผู้ที่มีจิตใจดีมีศีลธรรมเหมาะสมกับการรักษาผู้ป่วย จึงทำให้บทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้ยังคงมีบทบาทในการรักษาผู้ป่วยอยู่เนื่องจากผู้ป่วยมีความศรัทธาในการรักษาของหมอพื้นบ้านซึ่งสอดคล้องกับ ศุภชัย ชุ่มชื่น (2561) ที่กล่าวว่าพระพุทธรูปศาสนา นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนแล้วยังเป็นศูนย์รวมของของความศรัทธาต่าง ๆ ในชุมชนกระบวนการในการรักษาของหมอพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้เป็นการรักษาโดยเริ่มจากการตรวจร่างกายและวิเคราะห์โรคบนหลักของธาตุทั้ง 4 ซึ่งในการตรวจหาสาเหตุการเกิดโรคจะมีลักษณะการตรวจที่แตกต่างกันในแต่ละโรค ซึ่งเป็นอีกหนึ่งอย่างที่ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมในแต่ละที่ สอดคล้องกับ สุเนตร สุวรรณละออง (2558) ที่กล่าวว่า การกระทำที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในแต่ละชุมชนเป็นผลทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งในชุมชนแห่งนี้มีการรักษาโรคที่เฉพาะอย่างคือการนวดโดยใช้น้ำมันตะกั่ว การอาบน้ำสมุนไพรโดยใช้สมุนไพรที่เป็นสมุนไพรเฉพาะถิ่นของชุมชน โดยการรักษาโรคในชุมชนนี้จะมีการรักษาสรุปได้ ดังนี้ 1.) การนวดรักษาพร้อมทั้งทอ้งคาถา 2.) การรับประทานยาสมุนไพร 3.) การพอกยา 4.) การอาบยา และ 5.) การเช็ดตัวด้วยน้ำสมุนไพร ซึ่งพบว่า หัตถการในการรักษาของหมอพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้มีการรักษาทั้งมิติร่างกาย

และจิตใจร่วมด้วยซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สังคมเมืองยังคงหลงเหลือการรักษาแบบหมอพื้นบ้านอยู่ สอดคล้องกับ ปัทมานนท์ หินวิเศษ (2551) ที่กล่าวว่า การทำให้ผู้ป่วยเกิดความศรัทธาในหมอพื้นบ้านได้ต้องทำการรักษาทั้งด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

ตำรับที่ใช้ในการรักษาของหมอพื้นบ้านในชุมชนวัดสลุดส่วนมากจะเป็นสมุนไพรที่อยู่ในบริเวณบ้านซึ่งมีการปลูกไว้อยู่แล้ว สอดคล้องกับ วุฒินันท์ พระภูจำนง (2548) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หมอพื้นบ้านส่วนมากจะใช้สมุนไพรที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่นและที่ปลูกในรั้วบ้านมาใช้ปรุงยาสำหรับผู้ป่วย แสดงให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันของธรรมชาติอย่างลงตัว นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนแห่งนี้มีตำรับยาที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยหลากหลายรูปแบบ เช่น ยาต้มดื่ม ยาอบ ยาพอก และ ยาน้ำมัน โดยสัดส่วนการใช้ยาพบว่าจะมีการใช้สมุนไพรสำหรับต้มดื่มมากกว่าชนิดอื่นอันเนื่องมาจากหมอชาวบ้านมีสมมุติฐานว่าการเกิดโรคส่วนใหญ่เกิดจากการที่ร่างกายเราได้รับประทานของผิดสำแดงไปจึงต้องรักษาโดยการรับประทานยาต้มดื่ม อาการผิดสำแดงดังกล่าวจึงจะหายได้ซึ่ง ในกระบวนการจ่ายยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคแต่ละชนิดของหมอพื้นบ้านจะเลือกการตั้งตำรับยาโดยคำนึงถึงรสนิยมเป็นหลักและตามมาด้วยสรรพคุณสมุนไพร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีรสนิยมของศาสตร์การแพทย์แผนไทยที่ได้กล่าวถึงสรรพคุณยาทั้ง 9 รสที่มีตามคัมภีร์เวชศึกษา

สรุปผล

การรักษาโดยศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านในชุมชนวัดสลุด อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ มีการรักษาโดยใช้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน ความเชื่อ ความศรัทธา และธรรมชาติในการรักษาผู้ป่วยในชุมชนโดยจะมีการตรวจและวินิจฉัยโรคของผู้ป่วยก่อนทำการรักษาทุกรายซึ่งแสดงให้เห็น

ถึงความใส่ใจและการคิดแบบมีหลักการในการรักษาและในกระบวนการตรวจและวินิจฉัยโรคจะมีเอกลักษณ์ที่เป็นของชุมชนดังกล่าวแตกต่างกันไปบนพื้นฐานของธรรมชาติ โดยหมอพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้จะเป็นคนตัดสินใจในการทำหัตถการในการรักษาผู้ป่วยแต่ละคนตามอาการของโรคโดยใช้สมุนไพรในชุมชนที่มีอยู่มาตั้งยาบนพื้นฐานของรสนิยมกับสรรพคุณของสมุนไพรชนิดดังกล่าวเพื่อประสิทธิภาพในการรักษาโดยการรักษานอกจากการรักษาด้านร่างกายแล้วยังมีการรักษาทางด้านจิตใจร่วมด้วยซึ่งจะสังเกตได้จากการทอผ้าขณะทำการรักษาผู้ป่วย ซึ่งเป็นการรักษาอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรนำเอาตำรายาต่าง ๆ ที่ใช้ในชุมชนวัดสลดนั้น ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมถึงประสิทธิภาพในการรักษาโรคเพื่อพัฒนาตำรายาต่อไป

2. สาธารณสุขจังหวัด สมุทรปราการ สามารถนำข้อมูลจากการวิจัยไปเป็นแนวทางในการรวบรวมหมอพื้นบ้านในจังหวัดเพื่อทำการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยให้ผู้สนใจต่อไป

3. องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยควรได้รับการพัฒนาและส่งเสริม เพื่อความหลากหลายในการตรวจร่างกายและแนวคิดในการรักษาผู้ป่วยต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญด้านแพทย์แผนไทยทุกท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำด้านแบบสอบถาม ผู้อำนวยการ รพสต.วัดสลดที่สนับสนุนการทำวิจัยนี้ เจ้าหน้าที่ รพสต.วัดสลดอสม.ในชุมชนวัดสลดทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ และหมอพื้นบ้านทุกท่านในชุมชนวัดสลดนี้ที่ให้ความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- คมสันต์ ทินกร ณ อยุธยา. (2561). หลักการพื้นฐานของการแพทย์แผนไทยในราชสกุลทินกร. กรุงเทพฯ : บางกอกน้อยพรินติ้ง. 85-99.
- พิสิฐ บุญไชย. (2545). การใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของชาวกะเลิง จังหวัดสกลนคร. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวิจัยการศึกษาการศาสนา และ การวัฒนธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ; 2545. 18-25.
- ปัทมานนท์ หินวิเศษ. (2551). การศึกษาหมอพื้นบ้านกับการรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร กรณีศึกษาตำบลขามป้อม อำเภอยะยี่น จังหวัดขอนแก่น. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย; 58-64.
- วุฒินันท์ พระภูจำนงค์. (2534). การรักษาแบบพื้นบ้านโดย ใช้สมุนไพรของชาวชนบท อำเภอสัตก จังหวัดบุรีรัมย์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม; 28-36.
- ศุภชัย ชุ่มชื่น. (2561). การประกวดพื้นที่ต้นแบบด้านการแพทย์แผนไทย. รายงานการประชุมการประกวดพื้นที่ต้นแบบด้านการแพทย์แผนไทย ประจำปี 2561 ของกระทรวงสาธารณสุข กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก; 4-5 ธันวาคม 2561. สมุทรปราการ : สาธารณสุขจังหวัดสมุทรปราการ. 79-98

- สุนทร สุวรรณละออง. (2558). ศาสนาและวัฒนธรรมของไทย. กรุงเทพฯ : บุรพาพริ้นติ้ง. 178-256.
- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ. (2556). พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับ การแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนใต้. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์. 123-125.
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. (2538). การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เอกสารวิชาการประกอบหลักสูตร การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการนวัตกรรมประชาคมสุขภาพ. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 59-63.
- อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากุล. (2548). วัฒนธรรมการเฝ้าระวังรักษาโรค ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสานชุดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์. 27-31.
- Moats, L.C. (1997). *A blueprint for Professional Development of Teachers of Early Reading Instruction*. California State Board of Education, Comprehensive Reading Leadership Program. 31-32.
- Quinn, R. E. & Cameron, Kim S. (1999). *Paradox and Transformation: Toward a Framework of Change in Organization and Management*. Cambridge, Mass: Ballinger. 39-45.
- Stone, C. M. (2003). *A Study of the Relationship Between Principals Leadership Behaviors and the School Culture as Perceived by the Teachers*. The dissertation Abstracts International University of Mississippi. 327-329.